

FEDERICO GARCIA LORCA'NIN OZANLIĞI

Doç. Dr. Yıldız CANPOLAT

1899 yılında Fuente Vaqueros'da doğan, iç savaş başladıktan biraz sonra 1936'da sağcı falanjistler tarafından kurşunlanarak öldürülen Federico Garcia Lorca, bu kısacık yaşamına, ülkemiz dahil bütün dünya sahnelerinde sık sık oynanan çok sayıda tiyatro yapıtının yanı sıra, yüzlerce şiir sığdırabilmiştir; Granada'lı ozan, daha küçük yaşlarda Guadalkivi sularının gizemli çağılmasıyla doğayı tanımaya başlar; çocukluğu bir çiftlikte, gündüzleri ekinler,, çiçekler, böcekler arasında, geceleri dadısının masallarını, ya da halk ezgilerini dinleyerek geçer. Madrid'de yüksek öğrenimini yaparken Juan Romon Jimenez, Salvador Dali, Bunuel gibi değişik sanat alanlarında ün yapmış, evrenselleşmiş kişilerle ilişki kuran Lorca'nın, halk yazını, özellikle de doğum yeri olan Endülüs halk yazını esin kaynağı olmuş, içinde bulunduğu 27 Kuşağı ozanları arasında onun apayrı bir yeri olmasını sağlamıştır.

Daha üniversitede okurken tiyatro grubu *Barrac'd'ma*. yöneticisi olarak bütün İspanya'yı dolaşmış, hem bu gezileri sayesinde, Hem de resme ve müziğe -olan yeteneği sayesinde şiirini görsel-ve işitsel unsurlarla zenginleştirmesini bilmiştir. Federico Garcia Lorca, ozan olmadan önce müzisyendir; daha gençliğinde İspanyol folkloru ve halk ezgileriyle yakından ilgilenmiştir. On dokuz yaşındayken ders aldığı müzik öğretmenini ölmemiş olsaydı, ya da ailesi, onun isteğine uyarak müzik öğrenimi yapması için Paris'e yollamış olsaydı, belki de Lorca'yı bir şairden çok bir müzisyen olarak tanıyacaktık. Yine de en yakın dostu olan tanınmış besteci Granada'lı Manuel de Falla ile sık sık sundukları müzik şölenlerinde, onun müzikle olan yakın ilgisinin hep canlı kaldığı görülmüştür. Çok zaman da piyanosunun çevresine topladığı arkadaşlarına eski İspanyol havalarını, İspanya'nın değişik bölgelerinden derlediği halk şarkılarını çalardı. Unutulmuş bir nakarat, bir iki dize yepyeni bir Lorca şiirinin doğmasına neden oluyordu; amacı, bir yana bırakılmış İspanyol kültürünü canlandırmak, çağdaş İspanyol insanının bu kültüre sahip çıkmasını sağlamaktı; ayrıca folklorla, halk ezgileriyle o iç içe oluş, Lorca'nın şiirlerine ayrı bir renk, ayrı bir çeşni katıyordu. Şiirlerinde,

ağıtlarında, odlarında, ninnilerinde, yer yer, ya doğrudan doğruya olduğu gibi halk şiirinden alınmış, ya da onlara benzetilerek yazılmış dizeler serpiştirilmiştir. İlk şiirlerinde çok belirgin olan bu etki, olgunluk dönemi şiirlerinde belli belirsiz bir biçimde gösterir kendini.

Yalnızca esin yetisine inanmayan bir ozandır Lorca; araştıran, gözlemleyen, derleyen önzeleri güçlü bir ozandır. Hattâ bir konuşmasında Gerardo Diego'ya şöyle der: "Ben eğer gerçekten Tanrı-ya da şeytanın- vergisi sayesinde ozansam, bir o kadar da kendi şiir tekniğim ve çalışmam, bir şiirin ne olduğunu tam olarak bilmem sayesinde ozanım."¹ Federico Garcia Lorca daha da ileri gider, ozanlık vergisini duyu organları ile özdeşleştirir; hayranı olduğu büyük İspanyol ozanı Gongora'nın ölümünün üç yüzüncü yıldönümü dolayısıyla verdiği bir konferansta; "bir ozan, der, beş duyunun profesörü olmalıdır; sırasıyla görmenin, dokunmanın, iştmenin, koku almanın, ve tat almanın." Gerçekten de aşırı bir duyarlılığı olan Lorca her güzelliği tüm duyu organlarıyla yakalayıp saptamasını bilmiştir; özellikle de Endülüs'ün kokusu, rengi, ezgi-leri duyulur şiirlerinde.

Tiyatro yapıtlarında da ozan Lorca çıkar karşımıza; Bir Yerma'da, bir Kızkurusu Rosita'da, bir Mariana Pineda'da ışığı ya da karanlığı, tutkuyu ya da kını, acıyı ya da sevinci, gururu ya da alçakgönüllülüğü terennüm eden şiirsel deyişler çıkar hep karşımıza; zaten şürle tiyatro birbirine sınımsız sarılmıştır; örneğin tiyatro yapıtlarında olduğu gibi Endülüs'ün Ortaçağ geleneklerine sıkı sıkıya bağlı köylüler, çingeneler, esnaf, küçük kentsoylular, şiirlerinin de kahramanıdır; şiddet, tutku, kıskançlık, namus, batıl inançlar, yazgı v.s. her iki türün ortak temalarıdır.

Lorca daha ilk dizelerinde açılı yüreğini, Endülüs türküsü gibi derin acılı yüreğini açar bize. Acısını, derin kuyulardan, dünyayı çeviren denizlerden daha derin olarak niteler; "Gitar" başlıklı şiirinde o çok sevdiği Endülüs halkının da acısını, hazin gitar sesiyle özleştirir. Hattâ ölünce sevgili gitarıyla birlikte kumlara gömülmeyi ister.

GİTAR

Ağlamaya başlıyor
gitar.
kırılıyor
tan kadehleri.

1 Gerardo Diego: Poesias espanolas contemporaneas, Madrid, Signo 1932, s. 423.

Ağlamaya başlıyor
 gitar.
 Boş onu susturmak.
 Elde değil
 onu susturmak.
 Tekdüze bir ağlama
 su nasıl ağlarsa,
 rüzgâr nasıl
 yağın karda.
 Elde değil
 onu susturmak.
 Ağhyor
 uzak şeyler uğruna.
 Beyaz kamelyalar özleyen
 sıcak güneyde kumlar.
 Hedefsiz ok ağlaması,
 sabahsız akşam
 ve ilk ölen kuş
 dalda.
 ah gitar ah,
 kötü yaralanmış yürek
 beş kılıçla².

Her zaman iyi bir gözlemcisi olduğu Doğa ve doğa unsurları, içli dışlı olduğu ağustos böcekleri, karıncalar, sümüklüböcekler, kurbağalar, serviler, yıldızlar, yağmur tanecikleri hemen hemen her şiirinde birer simge olarak çıkar karşımıza; yağmur, arılığı, temizliği, yaşamın özünü ve sevincini anlatır:

"Meyvelerin tadıdır. Çiçek getirendir o
ve denizlerin kutsal ruhuyla ovan bizi."

Karmca, çalışkan insanoğlunu; ağustosböceği, yeni ezgiler söyleyen şarkıcıları, iyilikle, doğrulukla dolu bir kişiliği; kurbağa ise yeniliklere kapalı, bağnaz insanı simgeler. Yüređi sevgiyle dolu, dindar köylüler, güzelliklerinden başka suçları -suçmuş gibi- olmadığı halde mutluluğa erişmeden ölen delişmen kızlar, deli Juana'lar Lorca'nın şiirlerinde yerlerini almaktan geri kalmazlar. Hayyam'ı anımsatan bir deyişle şöyle der Ağıt'ta:

2 Federico Garcia Lorca: Bütün Şiirleri (Çev: Sait Maden) Varlık Yayınevi, İstanbul 1984, s. 177. -3. Bastı-

"Gözlerinden çıkacak kırmızı karanfiller
ve göğüslerinden güller, kar gibi beyaz.
Yıldızlara gidecek büyük acın, bir başka
yıldız olup, hepsini üzme, karartmaya"

Geniş kültürünün, yetiştiği ortamın sonucu olarak, mitolojik'öğeler, Venüs, şarap tanrıçası Baküs, ekin tanrıçası Ceres, kanatlı at Pegasos, ya da Isa, Havarileri, geçmişte aşk serüvenleriyle ün yapmış Eloisa'lar, Julieta'lar birer simge olarak şiirine girecektir. Tiyatro yapıtlarından tanıdığımız, sevgileri uğruna gencecik ölen kızlar için yazılmış ağıtlar da vardır. Lorca şöyle anlatır ardından ağıt yaktığı bir genç kadını:

"Ey sümbülün, abanozun yaman kadını,
bir yasemin beyazlığı soluklarında!
Ey Manila başörtülü Venüs,, bir şey var
sende gitardan, Malaga şarabından."

İspanya olur da *gül* girmez mi şiire? Gerçi kir lâleleri, limon çiçekleri, karanfil, sümbül, manolya, zakkum, yasemin, zambak, süsen de bir bir sıralanır Lorca'nın şiirlerinde, fakat *güVün* apayrı bir yeri vardır. Hatta "Güller ilâhisi" adını vermiştir bir şiirine:

Hayat ne, olurdu güller olmasa!
Düzensiz, kansız bir yola dönerdi,
gündüzsüz, gecesiz bir uçuşuma.

Gül, hep iyiliğin, güzelliğin, coşkunun, sevginin, tutkunun simgesidir Lorca'nın şiirinde.

İnsanlaşan cansız varlıklar da bol bol görülür Lorca'da: titreyen fenerler, bir insan gibi gözetleyen kent, denizden soluk alan Granada, toprağı kucaklamak için dalları kol olan ağaçlar, çocuksu tatlığa bürünen manzara, yuvarlak ağızlı gitar, dans eden gitar telleri, gökkuşağının dans eden kızları, gülen mısır püskülü, konuşan kavak, şçven, kucaklamak isteyen dut ağacı v.s. gibi.

Garcia Lorca ayrıca batı ve doğu edebiyatlarının birçok türlerini denemiştir. Şarkılar, türküler, ağıtlar, od'lar, balad'lar, romencero'lar, gazeller, kasideler, ilâhiler, soneler, şürlerine, hattâ kitaplarına ad bile olmuştur* Ignacio Sanchez Mejias'a ağıt, ya da Tamarit Divanı gibi. Bütün bu türler, kuşkusuz Lorca'nın şiirinde kendine özgü yepyeni bir

özle ve biçimle birleşmiştir. Örneğin kaside deyince, herhangi büyük bir insan için yazıldığı düşünülmemelidir. Ozanın verdiği başlıklar bile bu şiirlerin- kaside ile ne ölçüde ilgili olduklarını göstermeye yeter; *Dallara Kaside, Güle Kaside, Suyla yaralanmışa Kaside, Ağıtlara Kaside, Uzanmış Kadına Kaside, Açık Havada Düş Görmeye Kaside* gibi.

Lorca, 1929'da içinde bulunduğu sıkıntılardan, acılardan kurtulmak, bambaşka bir evren bulmak umuduyla Amerika'ya gider. Colombia Üniversitesine girer ama bir türlü ingilizce öğrenemez; üniversiteyi bir yana bırakıp kentin müzelerini gezmeyi, tiyatrolarım dolaşmayı yeğler. Göçmen mahallelerini, ve özellikle Harlem'i gezer, insan duyarlığı, insan sıcaklığı ile yoğrulduğunu söylediği caz müziğine vurulur. 1929 yılı, Amerika'da ve bütün dünyada büyük bir ekonomik bunalımın yaşandığı yddir. Zenciler, işçiler, işsizler, üniversite Öğrencileri, pis sokaklar, insan yığınları, cinayetler, kabalık ve vahşet... Bütün bu gördükleri Lorca'yı derinden etkiler. Durmadan şiir yazar bu arada. Bir Walt Whitman biçemiyle bütün bu New York âlemini anlatan şiirlerdir bunlar.

Lorca'nın bu şiirlerini okurken söyleyişin, imgelerin, sözcüklerin değişmesi bir yana, daha kitabın sayfalarını karıştırırken bu döneme ait olan şiirlerin, sayfalara sığmayan uzun dizelerle değişik bir yapıda oldukları dikkati çeker. Daha, biçimsel görünüşlerinde bile Walt Whitman'ın etkisi görülür. Biçem de değişmiştir. O İspanyol halk türkülerini andıran ezgili, yumuşak, doğa motifleriyle süslü söyleyişin yerini, bağırarak çağıran, meydan okuyan, kızgın, öfkeli, hattâ yerine göre küfreden bir söyleyiş almıştır. Gerçekte büyük düşler kurarak gittiği Amerika Birleşik Devletleri'nde ozan, tekniğin, makinanın ezdiği insanoğlunu, öldürdüğü doğayı, uygarlık yerine sokaklarda kol gezen pisliği, kabalığı, acımasızlığı görmüştür. Bir yanda, doğal olarak ozanın düşleri, özgürlük tutkusu, insan sevgisi, ilk gençlik tutkuları olan ekinler, çocuklar, filler, bulutlar, eğrelti otları, lâleler, kuşlar, asmalar; öte yanda çekiç sesleri, köprü altlarında yaşayan çocuklar, özgürlüğün tadını çıkaramayan zenciler, cinayetler, kadınıyla erkeğiyle yozlaşmış bir sokak görünümü keskin çelişkilerle verilir bu şiirlerde.

Artık ne ekmeği bölüştüren var ne şarabı çünkü,
ne ölümün ağzında ot yetiştiren,
Çirkefin New York'u
demir telin, ölümün New York'u.
Yanağında saklanan hangi melektir?

Söyleyecek hangi yetkin ses buğdayın doğrularını?
 Kirlenmiş lâlelerin korkunç düşü kim?

İşte şu birkaç dizede bile ozanın kendi dünyasıyla özdeşleştirdiği Walt Whitman'ın dünyası, ile, bir yılını geçirdiği New York gerçeği arasındaki çelişkiler açıkça görülür.

"ve Amerika boğuyor kendini makinalar ve gözyaşlarıyla,
 Dilerim en derin gecenin zorlu rüzgârı
 koparsın altında uyuduğun kemerden harfleri, çiçekleri
 ve zenci bir çocuk bildirsin altın beyazlara
 başak krallığın yaklaştığını"

Ozan "Başak Krallığı" sözleriyle bütün iyilikleri, güzellikleri, bolluğu, insanların aç kalmadığı, çocukların mutlu yaşadığı bir dünyayı seriverir gözlerimizin önüne.

Federico Garia Lorca, New York'tan dönüşünü "kaçış" olarak nite-ler; İspanya'ya döndükten sonra da öyle bir çalışma ortamına dalar ki, sanki erken öleceğini bilmekte, yüz yıllık yaşama sığmayacak işleri bu birkaç yıla sığdırmaya çalışmaktadır. Her biri büyük başarı sağlayan oyunlar, şiir kitapları, konferanslar, şarkılarını dinlettiği edebiyat matinelere... Çok zaman bu matinelere kendisi de piyano ile eşlik eder. Zaten müzikten hiçbir zaman kopmamıştır. Tiyatroya olan tutkusu da, şiiri, müziği, resmi ve öykülemeyi bir arada veren bir sanat türü olmasından değil midir? Oyunlarını da şiirlerle, türkülerle süslemiştir.

Lorca'nın şiirlerinde ölüm teması da büyük bir yer tutar, ilk şiirlerinde yaşama öylesine bağlı bir delikanlının, ölümün saçmalığı karşısında duyduğu büyük üzüntüsünü, başkaldırısını görürüz hep. Aşk yüzünden ölen insanları, toplumun saçma değer yargıları, gelenekleri ve göreneklere yüzünden ölen gençleri, genç kızları büyük bir acıyla anlatır.

Yalnız insanlara değil, sessizliğe, ölü kavak ağacına, aya da ağıtlar yazar. Daha sonraki şiirlerinde ise açlıkla, işsizlikle, yoksullukla gelen ölüm karşısında duyduğu büyük acıya tanık oluruz. Mezarlar, mezarlıklar da sık sık girer şiirlerine. Kötülükleri çirkinlikleri, anlatmak için ilk şiirlerindeki yaşama tutkusunu gösteren ördeler, güvercinler, kuzular, kırlangıçlar, atlar, boğalar son şiirlerinde ölümle, kanla, ateşle bir arada verilir. İç savaş öncesi İspanya'sının acıları onun dizelerinde billurlaşır. Her acı çeken insanla acı çeker, her ölenle ölür Lorca. Bu yazımızı ozanın sanki kendi ölümünü anlatan şu şiiri ile noktayalım.

FEDERICO GARCIA LORCA'NIN OZANLIğI

Ne boğa tanır seni ne incir ağacı,
ne evindeki atlar ne karıncalar.
Ne çocuk tanır seni ne de ikindi,
ölüsün çünkü, dirileceđin de yok.

Taşın sırtı da seni tanımaz artık,
içinde çürüdüđün kara atlas da.
Dilsiz anıların da tanımaz seni,
ölüsün, çünkü dirileceđin de yok.

Deniz kabuklarıyla geldiđinde güz,
sis üzümleriyle, dađ öbekleriyle,
gözlerine hiç kimse bakmak istemez,
ölüsün çünkü, dirileceđin de yok.